

EISEMANN GYÖRGY

(Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem,
XVIII–XIX. századi Magyar Irodalomtörténeti Tanszék)

A Noszty-fiú beíródása Tóth Mari esetébe

Egy szöveghez, amely riportregény akar lenni, jól illik valamilyen társadalmi-antropológiai struktúra jelölése, így Mikszáth regénycíme az apa-fiú és a férfi-nő viszonyt tematizálja. Jacques Derrida a fiú beírásának nevezi a strukturális polaritások kialakulását: ahol a fiú persze az írás letéteményese, azaz jele és képviselője másának, egy apának, valamint a beszédnek. A *Disszemináció* logikája szerint ez persze azt jelenti, hogy az írás művelője „egyszerre a saját apja és a fia.”¹ Az írás e felfogásban köztudottan pharmakon-termesztető: gyógyszer és mérge egyszerre, stimulál és pusztít. A továbbiakban arról lesz szó, hogy milyen interpretációs lehetőségek tárulnak fel a kiindulása szerint ilyen apa-fiú viszonyként érthető beszéd-írás reláció függvényében egy férfi-nő kapcsolatról, Noszty Feri és Tóth Mari „esetéről”.

Nem mellékes, hogy a fiú főszereplővé avatása az első fejezetben a szöveg könyv formájú megjelentetésének velejárója lett. A korábbi, folytatásos változat a *Vasárnapi Újság*ban még az apa bűneivel, panamázási ügyeivel indult. A kötetkiadás tehát lemondott a folytatásos regény bevezetéséről, az apától mint centrumtól generálódó történetről, hogy helyette nyomatékosan a fiú írásával, váltóhamisításával provokálja ki a cselekmény további fordulatait. Amiért pedig az előbb segítő, majd mérgező hamis okmány megszületett, annak első oka valóban szó szerint betegség: az egész sztorit, a Velkovic-lány körüli bonyodalmakat egy kolerajárvány robbantja ki, amely miatt a Stromm-féle húszárezredet Trencsénbe helyezték.

Az írással végrehajtott hamisítás ősbűne azonban nem az ifjú hadnagyé. Az ősbűnt egy apa, Velkovic György találja ki azért, hogy a Noszty-család gazdag rokonát, a kánokot lejárassa vele, s hogy ezzel Kozsehubát támogassa a lánya kezéért folytatott vetélkedésben. Eszerint Szent István királyunk semmit sem írt alá, csupán valamelyik főpap levágta a jobb kezét, s azzal szignálta az egyházat birtokhoz juttató diplomát. Velkovic szerint ez lenne a „holt kéz” legendája, melynek mérge nyilvánvalóan a Szent Jobb szakralitását akarja kikezdeni. S Noszty Feri legelőször nyomatékosan a betűk általi bűnbecsésként fogja fel tettét, a beszéddel szembesülő sátáni gesztusnak tartja a tőle kikényszerített írásműveletet: „az ördög hozott ide”, mondja Kozsehubának. S amikor nemsokára apja segítségét kéri, levelében az írás megtagadja önmagát: „nagy vallomást kell tennem, de azt csak élőszóval lehet”. A fejhez, az apához fordulás tehát részéről a beszédhez-meg-

¹ DERRIDA, Jacques: *A disszemináció*. Jelenkor, Pécs, 1998. (Ford. BOROS János, CSORDÁS Gábor, ORBÁN Jolán.) 61–154.

térés fordulata is egyben. S az újabb, immár gyógyító írást – a kétezer forintról szóló csekket – az a Kopereczky Izsák Izrael szolgáltatja, akinek beceneve (Kéti) tudvaleg leg kettős keresztnevének kezdőbetűiből képződött. E grafikus fogantatású névadás akár egy midrás-típusú betűkombináció ötlete is lehetne, annál inkább, mivel a szokatlan utónévpáros a zsidó rokon végrendeletéhez igazodik. Az állatok tanítványa egyébként bolondos és ugyanakkor nagyszerű találmánynak tartja az írást, de mindenképpen a hangok platónikus leképezésének, vagyis nyelvileg másodlagosnak. A említett csekk kitöltését a következőképp kommentálja: „Az ember lefogdossa az emberi hangokat ezekkel a léglábakkal.” Vagyis a hamisítás nyomán elszabadult írás hatalmának korlátozása a mentés, a gyógyítás mégiscsak a hang elsőbbségének visszanyerésével, legalábbis az elsőbbség fenntartásával ekvivalens fejleménynek tűnik: a szónak (úgy látszik legalábbis) ekkor sikerül kordában tartania, felügvelnie a veszedelmes grafémákat. De amikor Kopereczkynek a saját érdekeiről van szó, s támadni akar, maga fordítja meg a dolgot, akár önkéntelenül is. Mint tudjuk, beiktatási beszéde valójában egy írás tükré, és nem az előtte szóló beszéd megismétlése, noha mindenki fordítva gondolja.² Hatalmát és tekintélyét lényegében beszédképtelenségével, egy írásnak való totális alárendeltséggel szerzi meg S a meggyegvülés hozzászólásait a maguk felhangzó beszédszerűségükben azáltal törli el, hogy hierarchiát teremt a nyelvek dialógusra alkalmasságában, s jelenléte egyik materiális konkrétumához, a ruhaviseletével meghatározott nemzeti hovatarhoz köti a szlovák és a német nyelv megértését. Szolgálati helyére utazása előtt pedig úgy látja, a helyi újság lapjai közül „a fekete betűerdőből hideg szél fúj s gonosz manók vigyorogtak ki” – hiszen ekkor még úgy látszik, minden rosszra fordult. Helyenként váratlan okosságba, ravaszágba váltó ostobaságát az példázza leginkább, hogy semmi érke a jelek megfejtéséhez: a miniszteriális titkosírás kulcsát szó szerinti kulcsnak hiszi. De épp ezért nem is száll szembe velük, hasonlóképp Stromm ezredeshez, aki úgy enged a betűk hatalmának – elismervén Kozsehuba előtt a kezességet –, hogy ezzel meg is szerzi varázserőjüket. Noszty Feri egy életre a markába kerül, s később ezt használja ki, amikor megjelenik a lakodalmas nép között.

Látható tehát: egy írással végrehajtott – persze merőben kitalált – ösbűn imitációja már az első fejezetekben kezd olyan farmakonként hatni, olyan stimulánsként érvényesülni, mely további (hol „gyógyító”, hol „mérgező” hatású) írásműveletekre kényszeríti a szereplőket, immár a cím meghatározta témakörben is. Ennek következtében Noszty Ferinek és „esetének” egész sorsát meghatározza a vonatkozó írássok kombinációja, a betűknek hol támogató, hol támadó hatalma. A házasságszerzés egész taktikája a kigondolt terv és végrehajtása, szellem és praxis, beszéd és írás olyan hierarchiájának feltételezésén alapul, ahol a kigondolt ideát előbb biztos győztesnek vélik, noha fölénye szertefoszlik majd a gyakorlattal szemben. A fiú egy terv nyelv általi végrehajtójának szerepét kapja: amikor először bemutatná Tóth Marinak, gyorsan visszakozik, feladja a kezdeményezést, hogy inkább Homlódyné tanácsaira hagyatkozzon. Homlódyné pedig a saját programját olyan előre megírt szövegnek tekinti, mely nem tűri a dialógust: „Ne szólj, kérek, közbe, mert kizavarsz a textusból” – hallgattatja el unokaöccsét. A terv azzal is fölényben érzi magát, hogy írásokat szül, további textusokat kreál, pl. apróhirdetéseket a helyi

lapokba: az epekedő szerelmes megjátszott vallomását. Az asszony ugyanakkor előrelátón figyelmezteti a fiút az eredetétől függetlenedő nyomok hagyásának veszélyeire: lelke köti, hogy a tudatosan kódoltakon kívül „semmi nyomot nem szabad hagyni”. Az apróhirdetéseket viszont olyan „oltványoknak” tartja, melyek Tóth Mari hiúságába illeszthetők, s ott új életre kelthetők. Egy mintáról beszél, melyet ezek után a lány képzeletben fest ki magának, s az udvarló dolga nem lesz más, mint az írássok – hirdetések – nyomán kialakult mintázat kicserélése immár a saját elemeivel. Homlódyné, annak a csábaktusnak a lehetséges hatását, melyet hozományvadász unokaöccsétől megkövetel, hogy, hogy nem, a különböző vadregényes írássokból szőtt minták *bekereztettségével* magyarázza. „Az elképzelt tulajdonságok csak ködös képek, melyeket ki lehet cserélni, a ráma ellenben az ő saját hiúsága, melyet te kielégítettél, a rámát tehát megtartja, el nem dobja, de a képeket lassankint kicserélgeti...”

Noszty Feri tehát ilyen csebererek által íródna be Tóth Mari bekereztett történetébe, az írástörmelékek (a sok szentimentális szöveg) felismert és kihasználható rámai közé. Előbb küldené az írást, apróhirdetések formájában, aztán jönne ő maga, helyettesíteni a kialakult jelentést. A cselvetés tehát a szöveghatárok érzékeny letapogatásán és ismeretének birtoklásán alapul: a lány gyanúlanul le is tölti a támadó programot. És a fiú későbbi kudarcra így azt is jelenti majd természetesen, hogy mégsem lesz képes uralkodni ezen írássok fölött, vagyis nem lesz képes önkényesen meghatározott cseberjelenként, szupplementumként szerepelni. Homlódyné egyébként önmagát „lélek-analízáló” tartja, pszichológiai érzékével dicsekszik, s ezzel összefüggésben a komplexusok végső megfejtésének, vagyis – a mondott logika szerint – az írássok lezárásának a bővítésében él. A narrátor kiemeli kedvenc vonatkozó gesztusát, az utasítások lepecsételését. Ez a lepecsételés anakronisztikus egzotikumként tűnik elő a regényben: a mezernyci tártók úrnőjénél van ugyanis az egykori kánok pecsétje, mely minden rendeletére megfélembhezhetetlen érvénnyel rákerül. Látnivaló, Homlódyné stratégiája – az oltás, a bekereztetés, a szupplementálás és a lepecsételés ismerősen dekonstruktív (derridai) fogalmaival jellemezhetően – nem áll távol a saját centrumát eleve bukásra ítélt szerkezet létesítésétől. Ez a belátás persze nem az övé, hanem csak az olvasóé lehet: egy olvasat láthat csak rá az írássok relációiban rejlő időzített bombára, a terv, az irányító szellem önfelzámoló ellentmondásaira. A végkifejlettől függetlenül, a fiatalok kapcsolata így eleve bukásra ítéltnek tűnik, függetlenül még attól is, létrejön-e a házasság, avagy sem. Vagyis a szöveg poétikája főleg e szinten kínál fel olyan játékteret, mely a cselekménytől, a sztoritól függetlenedő, a történetmondás alakításaira tekintő receptív aktivitás közege lehet. Az írássokkal szembesülés befogadói kihasználása, vagyis éppen a szöveg materialitás-indexei készíthetők az olvasót a leginkább arra, hogy a történet mellett annak elbeszélése is, mint az epikus világot meghatározó elvre figyeljen. Talán paradox helyzet, de az elbeszélés hogyanjára ezúttal elsősorban a papírok véletlenszerű szerveződéseivel figyelmeztetnek. Vagyis éppen az írássok kombinációk látványos esetlegessége – kötődésük kiszámíthatatlan, ám megkerülhetetlen hatalma – orientálja az olvasót a beszédalkatokat függetlenségére, a cselekményt nem kiszolgáló funkciója felé. S noha ekkor az elbeszélés aktusai nem határozzák meg a cselekmény menetét, azaz nem a beszédből következik az epikai folyamat, de a szó mégis elszakad a cselekménytől azáltal, hogy annak struktúráját elsősorban az írássok műveként és következményeként tünteti fel. Noszty Feri és Tóth Mari sablonosan meghatározható történetét a hozományvadász ifjúról és a komp-

² Lásd erről SZILASI László: *A Kopereczky-effektus* = SZILASI László: *A Kopereczky-effektus*. Jelenkor, Pécs, 2000. 80–109.

romított hajdonról így a Trencsénben és Somlyón felkutatott írásos bizonyítékok határozzák meg, de tudjuk, a regénybeli „igaz történet”³ nem ezt az összefüggést tartalmazza. S mivel a regény a nyelve beszédének és strukturájának szétválására épít, ezért kifejezetten előnyére válik e sablonosság. Sablon és anekdota (beszédes narratíva) érintkezésének tapasztalata itt az esztétikai élvezet tán legalapvetőbb forrása lehet. A szöveg tehát erőteljesen szembesíti saját cselekményes strukturálhatóságát saját elbeszélhetőségével, s ennek persze szükségképpen áldozata lesz minden olyan reláció, melyet e szerkezet megérint, magába kényszerít. Mikszáth művészete többször is él a nyomok hatalmának és az anekdota narratív függetlenítésének ellentéző poétikájával. A *Szent Péter esernyőjében* a vagyon nyomozása hozza össze a fiatalokat, de az összefüggések kiderülése egyúttal veszélyezteti is közös jövőjüket. *A Jékete város* zárásában a szereplői pozíciók és viszonylatok egyértelmű kiderülése hozza lehetetlen helyzetbe a két szerelmezt.

Mindemellett a Noszty-klán spekulációja éppen Homlódyné közreműködésével vált át férfirányításból női irányításba: az apát felváltó új főnök többször is céloz oktatása feminin természetére. A terv, a stratégia és annak minden írásmanipuláló szándéka, következménye női eredetűnek és jellegűnek mutatkozik, mintegy regenerálni óhajtván a kiszorított fejléc, az apai világ sérüléseit, gyengeségeit, orvosolni tanácstalanságát. Olyannyira, hogy a végső kudarc pillanatában maga Homlódyné adná vissza a direkciót a férfiaknak, tőlük remélve még némi sikert: „No lássunk most benneteket, akik nadrágot viseltek.” Persze ekkor már késő: az ösbűn-imitáció, a Stromm birtokában levő hamis váltó és a hozományvadászatot bizonyító, Tóth Mihály megszerezte levélfogalmazvány összeér, egybeíródik. Hirtelen napvilágra kerül az a látens, láthatatlan, lappangó készülő történet, szerkezet, melyet nem a terv alkotója teremtett, sem a kivitelezője, sőt pedig a leleplezője, hanem a miattuk vagy általuk született írások hoztak létre. Homlódyné praktikája tiltja ilyen nyomok hátrahagyását, a Noszty-fiú pedig nem tudja teljesíteni a kérését.

Térjünk rá tehát a mindezek nyomán kiváltódó verbális megnyilvánulásokra, a pletykák és anekdoták sorozatára. Rövid emlékeztetőül példaképp csak annyit, hogy a Fitos Jánosként megjelenő Noszty Feri előbb a betyár Patkó, később egy angol szövegnek feltüntetett Jókai-novella (*Szép Mihály*) hőhérának alakját idézi fel Tóth Mari képzeletében. A lány és Velkovic Róza egy este kirajzolják egymásnak szerelmük alakjának vonásait, s a két arc kifestése közben nem tudják, ugyanarról a személyről beszélnek. A szereplők közül – nem véletlenül – az elhagyott lány anyja, Velkovicné tudatosítja a nyelv e leálíthatatlan retorikai képességét, s óhajtaná egyúttal a nyelv – akár mint testrészt – megdermedésének, lefagyásának állapotát e képesség korlátozására. A Patkó-legendára reagálva közli: „Nem hiába mondom, hogy az Isten rosszul teremtette az embereket, ki kellett volna mérnie a szavakat, mint a búzakalászbba a szemeket, hogy ennyi és ennyi jut egy-egy emberi nyelv számára, például egy milliárd szó, ha ezeket ledarálta az utolsóig megdermedne a nyelv és meg nem mozdulna többé, akkor aztán jobban meggondolnák az emberek, hogy mit beszélnek, s nem pazarolnák a szókészletüket üres, valótlán fe-

³ Itt is, valamint a szöveg több más pontján is látványosan feltűnő tapasztalat, hogy a narratíva „igaz történet” nem a cselekmény valamilyen tematikus meghatározásával azonos. Lásd KOVÁCS Árpád: *A gyűlölet szövegmű (A köpönyeg – írva és olvasva) = A szótól a szövegig és tovább...* (Szerk. KOVÁCS Árpád, NAGY István Argumentum, Bp., 1999. 262.

csegésre.” A retorika lefagyását a beszéd szerv materialitásával, annak megdermedésével összefüggésbe hozni nem akármilyen ötlet. Velkovicné persze – hadd süssem el ezt a rossz poént – nem olvasta Paul de Mant, és ami sajnálatosabb, hogy valószínűleg Paul de Man sem olvasta Velkovicnéét. Ha az asszony óhaja teljesülne, akkor Nosztyinak esélye sem volna Tóth Mari kezére, hiszen a fiú taktikája az „élesztőanyagok” hatásán, továbbmondásán alapul. De ugyanezért a fiú beíródása sem sikerülhet úgy, ahogy ő maga szeretné – láttuk, a terv grafémikus nyomai önálló életre keltek, történetté álltak össze egy másik kezdettel és egy másik végponttal, megakadályozván a házasságot. Látványosan és hatásosan tanúsítva, hogy nem létezik tehát megdermedő nyelv, és nem létezik merő materialitásában maradó írás: Velkovicné naív kritikai nyelvfilozófiája a lexika és a teremtéstörténet összefüggéséről akár Mikszáth regénypoétikájának önironikus embélélmája is lehet. E poétikáról a mondottak után annyi további általánosítás talán megkockáztatható, hogy jelentésképzése felmondja beszéd és írás hierarchiáját mind az egyik, mind a másik fölénye tekintetében. S amennyiben ilyen hierarchia mégis létrejön az egyes szereplők horizontján, akár egyik, akár másik irányban, akkor előlép a nyelv eszközszerű használatának kísérlete, melyet az elbeszélés nyelve és e nyelv olvasata tökéletesen felszámolhat. Ezért nevezhető kudarcnak a férfi-nő kapcsolatnak mind a Nosztyrokonság, mind pedig a Tóth-család felől bekövetkező manipulálása. Az írás és a beszéd kölcsönössége arra is figyelmeztet, hogy bár hol az egyik, hol a másik kerekedik felül, a fölény látszólagos és bukásra ítélt. Az írások grafémikus összefüggése éppúgy kiszámíthatatlan, mint a rá vonatkozó retorika, az újabb jóslatok, pletykák és anekdoták kialakulása. Vagyis a kettő egymásba csapása, körmozgása lezáratlan: ilyen értelemben is nevezte a zárzó nyitottnak, folytatandónak a szereplők sorsát.

Ezért a nyomok sem ragadhatók meg merő matériaként természetesen: ahány szereplő, annyi jelentést hordoznak. Az első bűn nyoma pl. azt a látszatot kelti Stromm ezredesnek, hogy Noszty Feri nem is akarja kifizetni a váltót. A somlyói levélfogalmazványból pedig Tóthék azt a következtetést vonják le, hogy kérőjük csak a hozományra vadászik, s nem is szereti menyasszonyát. Az írások alkotta fikció – azaz szereplői olvasatuk – tehát félrevezetett: a nyomok olyan előzetes helyzetre utalnak, mely a történet jelenében, ahol értelmezik őket, már érvénytelen. Pontosabban: nem is előzetességükre utalnak, hiszen éppen ezzel jelölnék idői meghaladottságukat. Hanem inkább konzerválnak, egy állapotot abszolutizálnak: a szereplők számára örökérvényű szimbólumai lesznek egy örökérvényűnek vélt jelentésnek. S éppen ez idézi elő a lakodalmi botrányt, míltal nemcsak a Noszty-klán szegyenül meg, de Tóth Mari is szerencsétlenné lesz. A nyomozásból levont következtetés, a szemétkosárból előkotort régi piszkozat bizonyító erejének elfogadása ezért közös kudarcként, a Noszty-família mellett a Tóth-család vereségeként is értelmezhető.

De éppen ezen – vagyis a jelentések beszéd szerű alterációja felől tarthatatlan szereplői magyarázatok egyszerű átvételén – alapult a Noszty-regény kanonizálása. Hosszú szövegek interpretációi merítettek abból az olvasatból, melyet a szereplői dialógusok horizontján tartalmaz a szöveg zárlata, s amelynek elfogadásához le kell mondani minden repitív aktivitásról. Ha az olvasó igazodik ehhez a beállításhoz, akkor lényegében elfedi az imént olvasott szöveget, s az írások Noszty-ellenes kirakós játékát vési a fejébe. Míg a Tóth Mihály-féle bizonyítás azt csinálja vele, amit Homlódyné tesz Tóth Mari: úgy cserélteti le a befogadói tapasztalatokat a saját kombinációjával, hogy elfedi

a minták közötti különbséget. Persze éppen erre volt szükség a dzscentri ún. „leleplezéséhez”. Noszty Feri annál nagyobb gazfickó, minél inkább beleragad a cinikus hozományvadász szerepébe, s mellékes, hogy a regény éppen ennek az ellenkezőjéről szól. Nem érdektelen belátni, hogy a dzsentriréteg kritikáját sulykoló olvasat voltaképpen reprodukálja a Noszty-klán taktikáját, és egy Homlódyné-féle analízissel akar túljárni az eszünkön. Azaz Tóth Marinak néz minket és a kétszínűen udvarolni kezdő Noszty Feriként viselkedik velünk szemben. Nem csoda, ha sikerült kompromittálnia a recepciót. De a hatástörténet Tóth Mihály szerepét sem játszhatja újra, ha orvosolni kívánja e kompromittálást, még a szövegiségre hivatkozó helyreigazítással sem, hiszen akkor maga is pusztán régi iratokat lobogtatva próbálna elrugaszkodni attól a hagyománytól, mely éppúgy beiródott a múltjába, mint a Noszty-fiú próbálkozása Tóth Mari esetébe. A „textuális fordulat” nem bújhat ki a metaszövegek hordozta jelentéskánonnak a szöveggel ütköző újabb tapasztalatából. Ezért az iménti rövid reflexió, mely a dekonstruktívizmus kedvelt eljárásaként a jelentéskánont a szöveggánonra húzta, azaz az értelmezést magába a szövegbe beleírt, abból következő aktualizációnak mutatta fel, amilyen kritikus volt elődeihez, olyan önkritikus is szeretett volna lenni egyben. A jelentéskánon és a szöveg egynyelvűsítése éppúgy nem szólaltatja meg számunkra a regényt, mint a dzsentríkritika kiolvasása. Úgy látom, jelenleg idea és praxis vagy beszéd és írás viszonyának említett színrevitelére összpontosítva nyílhat meg előttünk olyan játéktér, mely hatástörténeti függőségét is tudatosítva értelmezheti újjá ezt a sokáig teljesen mimetikus-referenciális feltételezettségű fikciót. Vagyis nem a tálcán kínálgató dekonstruktív mechanizmusok közvetlen érvényesítése, hanem a beszéd-írás viszony színrevitelének akceptálása – mint egy történetileg jelenleg kibontható, elődeinek kritikáját is implikáló befogadásmód – lehet aktuális kiindulópont magának a mimetikus olvasásmódnak a dekonstruálásához, s előzheti meg a textuális fordulat elhamarkodott örömeinek jellegzetes tünetét. Azt pl., hogy az értelmező funkció az interpretált mű szereplőjeként írja bele magát az interpretált műbe, annak cselekményébe. Úgy gondolván, ha a nyelvben folyvást feloldódik az értelmezés metapozíciója, akkor ő maga is az olvasott szöveg, mondjuk egy cselekmény kínálta horizonton mozog, s nincs történeti különbség a partitúra nyelve és a saját nyelve között. De amiről fentebb szó volt, épp a cselekmény kínálta funkciókon túllepve tárulhat fel, így célszerű nem az olvasó, hanem csak Noszty Feri beiródásánál maradnunk.

Nem megkerülhető ugyanakkor, hogy a szöveg – utóhangjában – önmagát olyan mimetikus igényű valóságbrázolásnak tartja, melyet műfajilag a mesével szemben előretörő riport sajátjaként határoz meg. E műfaji eltérést ugyanakkor befogadásfüggőnek ismeri fel, s a recepció történetiségére apellálva tesz különbséget a mese és riport között. Azt javasolja, ne úgy olvassuk e regényt, mint egy mesét, hanem úgy, mint egy riportot. Akkor ugyanis elfogadható maga a nyitott befejezés, a szereplők sorsának lezáratlansága. A műfaji orientáció tehát előzné az olvasatot, legalábbis az újraolvasást, és ajánlatot tesz a receptív hozzáállásra. Vagyis – a derridai képlet fordítottjaként – a zárzó olyan előhang státusban lép fel, mely nyíltan vállalja az irányítást. Belátva, nincsen előzetes minták nélküli olvasás, elhárítván a feltételezést, hogy a szöveg egyedül és elszigetelten maga teremtené a saját műfaját. Így az utóhang retorikája – a fantázia, illetve a valóság leírására hivatkozó megkülönböztetés – maga is a regény anekdotikus beszédének és írásos-gráfémikus rétegének, a kettő feszültségének újrajátszásaként fogható fel. Ha úgy tetszik, a nyelv autoreferenciális és referenciát tételező (és persze ez utóbbi tételezését fel is

számoló) képességének viszonyításaként. A narrátor az elbeszélést a meséből keletkezteti, a riportnak pedig írásbeliségét hangsúlyozza, mely „Valóságos »vadon gyermeke« a lapok roppant betűerdejében.” S nem véletlen, hogy ez utóbbival kapcsolja össze a narratológiai értett végzet fogalmát, mint az elbeszélői objektivitásnak történetképző velejáróját. A „hol volt, hol nem volt” és a „még most is élnek, ha meg nem haltak” mesei pólusait eszerint a riport elemeinek esetleges és független kötődése váltja fel, mely mindig más helyre teszi a kezdő- és a végpontot. Csakhogy amennyiben a nyelv referenciális képességének a tételezése maga is nyelvi-konstitutív gesztus, azaz a beszéd egy tulajdonságaként tartható számon, akkor a riport sem választható le az itt mesének nevezett narratívról, mint ahogy a betűkhöz kötött objektivitás és materialitás sem a diszkurzivitásról.

Az utóhang hasonlóképp értelmezhető retorikáját először Csáth Géza kritikája vette észre, azt állítván, hogy a riportként minősítés téves meghatározás, ez a regény is lényegében éppolyan mese, mint a többi Mikszáth-szöveg.⁴ Pontosabban: két műfaj tükröztesében működik, hiszen alakjai – ahogyan Csáth nem elutasító éllel, inkább dicsérőleg mondja – egyszerre „életszerűek” és „láthatatlan drótokon” rángatottak. Ez a kettőség, ez a receptív viszonyíthatóság, valamint az írásos összefüggések objektivitására hagyatkozó és azt a beszéddel – a szerelmi történet elbeszélésével – újra és újra kapcsolatba hozó poétika szemmel tartása tehát a kiindulópont, ahonnan véleményem szerint a Noszty-regény modernsége jelenleg leginkább belátható, s újraolvasásának stratégiája a maga történeti feltételei szerint – azaz jövőjére nézve is folytatható hatékonysággal – kidolgozható. Ez azt is jelenti, hogy a Noszty-regény minden recepciótörténeti hátráltatása ellenére sem menthetetlen szöveg, bár talán – több más Mikszáth-alkotással ellentétben – viszonylag nehezen „menthető” (tartható elevenségben) a modernitás posztmodern horizontján. Hiszen átértelmezése csak a prózapoétika és a receptivitás legalapvetőbb rétegeit érintő műveletek révén lehetséges, ám ezekre mégiscsak módot ad a szöveg, mely épp ezért válhat ma a Mikszáth-kanon egyik legnagyobb kihívásává.⁵

⁴ CSÁTH Géza: *Jegyzetek Mikszáthról és új regényéről = Ismeretlen házból II.* (Szerk. DÉR Zoltán) Forum, Újvidék, 1977. 415.

⁵ A regényből vett idézetek a következő kiadásból valók: MIKSZÁTH Kálmán: *A Noszty-fiú esete Tóth Marival I-II.* = *Mikszáth Kálmán összes művei* 20–21. kötet. (Szerk. BISZTRAY Gyula, KIRÁLY István. Sajtó alá rendezte REJTŐ István.) Akadémiai, Bp., 1960.